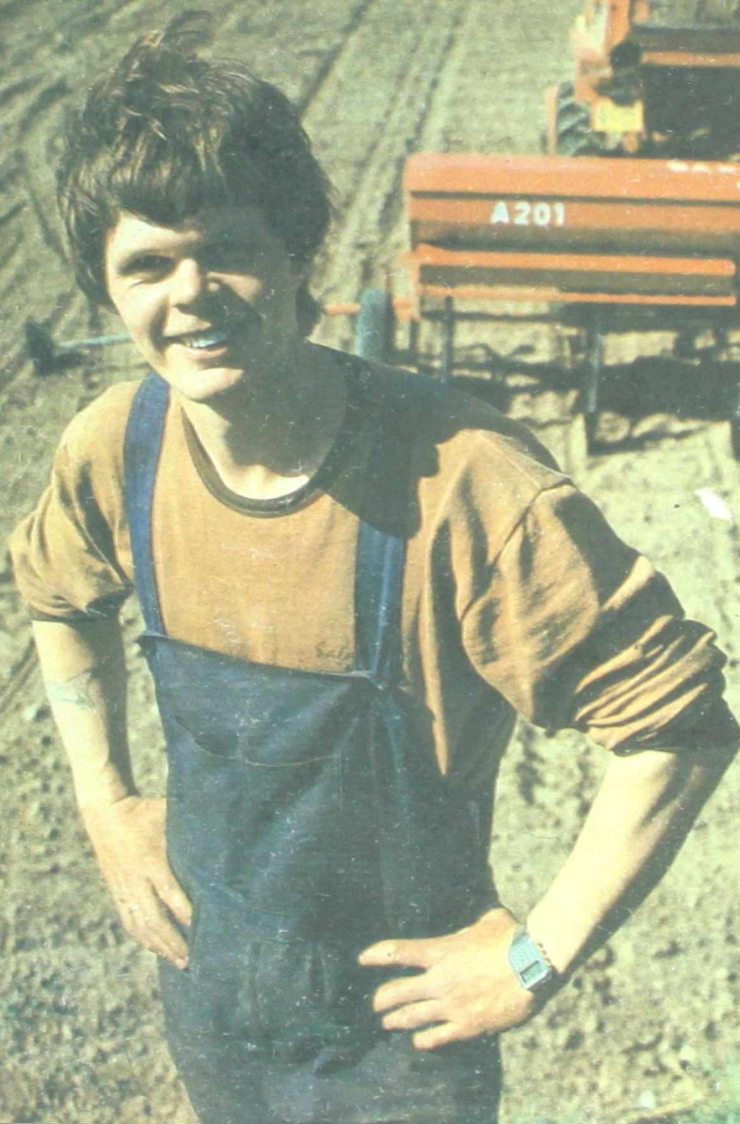

SOTSIALISTLIK

Nr. 9 mai 1985

põllumajandus

**Töörõõmu
külvajaille!**

Majandamismehhanism tootmise intensiivistamiseks

ALEKSANDER NIKONOV, Üleliidulise V. I. Lenini nimelise Põllumajandusteaduste Akadeemia president

Põllumajanduse ja teiste ATK* majandusharude efektiivsuse tõstmise abinõude seas on eriti tähtis planeerimise ja juhtimise täiustamine ning kogu majandamismehhanismi edasiarendamine. Majandamismehhanismi parandamise tähtsus ja vajadus on põhjustatud eelkõige neist objektiivsetest muutustest, mis on toimunud ja toimuvad põllumajanduses: ülemineku arengu intensiivmeetoditele, tootmismahu kasvus ja agrotööstuskompleksi (ATK) struktuuri komplitseerumises ning selle kujunemises terviklikuks süsteemiks.

Juhtimise ja planeerimise praegune struktuur ja majandusmehhanism tervikuna on kujunenud põllumajanduse ekstensiivsete arenguvormide ja meetodite ülekaalu oludes. Seepärast on nad suunatud eelkõige kvantiteedinäitajate saavutamisele, sageli vahe-, mitte aga lõppeesmärkidele, täiendavate ressursside juurde- saamisele, mitte aga potentsiaali efektiivsemale kasutamisele. Sel perioodil, mil oli valdavaks laiendatud taastootmise eksten- siivne vorm, käsitati intensiivsust kui ressursside kontsentratsiooni pinnaühiku kohta. Seetõttu ongi 60...70-ndad aastad eristatavad tootmisfondide kiire kasvu ning ressurssimahukate investeeringute poolest (vt. tabel).

Suund põllumajanduslike tootmisres- sursside kasvule oli õigustatud. See suund peab jätkuma, kusjuures aga esikohale nihkub nende struktuuri ja kvaliteedi parandamine ning moderniseerimine.

Kuid põllumajanduse tootmispotent- siaali kindlustamisel on ilmnud viimas- tel aastatel ka negatiivseid külgi. Oluliselt langes tootmise kasvutempo, kusjuures kulutuste kasv edestas tootmise mahu kas- vu. Suurenes tootmise materjali- ja fondi- mahukus. Need protsessid ei peegeldunud

mitte üksnes rahalistes, vaid ka naturaals- näitajates. Näiteks 100 kcal biomassi toot- miseks kulus 1960. aastal 70 kcal energiat, 1980. aastal aga 86 kcal. Kuid ressursside kõigi liikide «lagi» on käegakatsutav, me juba tajume seda. See käib maa, tööjõu- ressursside, kaevandatavate energialiikide, vee, mineraaltooraine ja kapitaal- mahutus- te kohta. Just seepärast ei saa tootmine kasvada mitte üksnes ja mitte niivõrd ressursside kasvu, kuivõrd tulemi suure- nemise teel, suurendades lõpptoodangut töö-, maa-, vee-, energia- jt. ressursside ühiku ning biokliimaatilise potentsiaali kohta.

Soovimatud tendentsid on seletatavad disproportsioonidega ressursside struk- tuuris, mittekompleksusega, toodete (eriti masinad) mitteküllaldase kvaliteediga. Peamine on, et kogu majandamismehha- nism ei ole senini suunatud ressursside efektiivsele kasutamisele. Teatud mõttes edestas tootlike jõudude areng tootmis- suhteid, mis põhjustas vastuolud majand- uselus. Kõik see dikteerib vajaduse ma- jandamismehhanismi põhjalikuks paran- damiseks. Selle vastavusse viimine uute oludega võimaldab ilma kapitaal- mahutus- teta, praktiliselt ilma täiendavate ma- teriaalsete, tööjõu ja finantsressurssideta

süvendada teaduslik-tehnilist progressi ja seega suurendada lõpptoodangut. Kuid selleks on vaja üle saada inertsusest ja mõningatest dogmaatilistest vaadetest, on tarvis uut tüüpi majanduslikku mõtlemist, tööstiili ja -meetodeid.

NLKP Keskkomitee 1982. a. mai- pleenumile järgnenud kahe aasta koge- mused on kinnitanud vastuvõetud otsuste õigsust, teaduslikkust ja efektiivsust. Sel- lest annavad tunnistust praktilised tulemu- sed: on tugevnenud kolhooside ja sov- hooside ökonomika ning vähenenud mõ- nede toiduainete defitsiit. Üksnes 1983. aastal kasvas põllumajandussaaduste toot- mine elaniku kohta 4%. Koos saavuta- tuga tulid ilmsiks ka lahendamata küsi- mused ja lõpuni viimata algatused, mis nõuavad järjekindlat elluviimist.

Millised eesmärgid ja ülesanded seisa- vad tänapäeval majandamismehhanismi ees? Majandamismehhanism peab tagama põllumajandustootmise stabiilsuse, jätku- va intensiivistamise, teaduslik-tehnilise progressi, agrotööstuskompleksi proport- sionaalsuse ja harukondlikust monopolis- mist ning erihuvide ülesaamise, tarbija prioriteedi. Püüame selgitada neid ees- märke ja ülesandeid.

Stabiilsusest

Seda tuleb mõista kahest aspektist: looduslikust ja majanduslikust. Meie klii- ma on ebastabiilne ja maaviljelusrisk on suur sagedaste põudade tõttu. Meie maa Euroopa-osa kliimat on uuritud terve aastatuhande ulatuses ja prognoosid lähitulevikus ei toota mingit paranemist. Meil on oblasti, kus kogutakse soodsal aastal 7 milj. t, põuasel aastal 1,5...2 milj. t teravilja. Umbes samasugune on olukord ka muude saadustega. Seetõttu on raske korraldada plaanimajandust. Vahendid ja meetodid halbade aastate languse peh- mendamiseks on välja töötatud, kuid neid peab toetama kogu majandamissüsteem ja ka vastavad ressurssid. Seoses sellega on erakordselt tähtis NLKP Keskkomitee 1984. a. oktoobripleenumil heaks kiidetud pikaajaline maaparandusprogramm ning parandatud maade kasutamise efektiivsuse tõus XII viisaastakul ja edaspidi. Selle programmi elluviimine koos suvi- ja talis- nisu intensiivse viljelemise tehnoloogia rakendamisega annab tõhusa panuse põl-

Tootmisfondide ja kapitaal- mahutuste dünaamika NSV Liidu põllumajanduses

	1960	1983	%
Energeetilised võimsusd milj. hj.	153	688	450
Elektrienergia tarbimine miljard kWh	10	127	1270
Mineraalväetiste tarnimine milj. t			
(100%-lise tegevainena)	2,6	23,0	885
Tootmisfondid miljard rbl.	44,6	279,0	626
Kapitaal- mahutused miljard rbl.	9,6*	38,6**	402
Fondivarustus tuh. rbl. töötaja kohta	1,6	11,1	694
Energiavarustus hj töötaja kohta	5,7	29,7	521
Põllumajanduse kogutoodang miljard rbl.	82,8	127,3	154

* Siin ja edaspidi tähendab lühend ATK agrotööstuskompleksi.

lumajandustootmise stabiilsuse suurendamiseks. Sealjuures on tähtis kompleks-käsitlus, mis tugineb kõigi tehnoloogiliste nõuete täpsele täitmisele.

Majanduslik stabiilsus sõltub esma-joones majandamismehhanismist, eelkõige hinna kujundamisest ja muude ökonoomiliste hoobade kasutamisest, juhtimise paindlikkusest ja konkreetsest, harukondade vahetussuhete ekvivalentisusest.

Soodsatel aastatel, mil tootmiskulud on minimaalsed, lähevad põllumajandus-saadused riigile kallimaks maksma, majandid saavad aga lisatulu. Ja vastupidi: ras- ketel aastatel, mil kulud järsult kasvavad, vähenevad kolhooside ja sovhooside tulud, kasjuures rahalised tulud põllumajandus- saaduste müügist sageli ei kata tootmis- kulusid. Seega toimib tootmise praegune stimuleerimissüsteem tegelikult paralleel- selt ilmastiku muutustega, ei tasanda, vaid suurendab majandi tulude hüppelisi kõi- kumisi. Meie arvates peaksid kõik majan- dushoovad suurendama huvi toota rohkem ning mitte lihtsalt niisama, vaid kooskõlas stabiilsuse stimuleerimisega. Selleks tuleb need hoovad teha paindlikeks, et arves- tada objektiivseid tootmistingimuste muu- tisi.

Intensiivistamise kiirendamine ja ressursspotentsiaali intensiivne kasutamine

Veel lähiminevikus mõistsime sageli lihtsustatult intensiivistamise olemust, pannes rõhu ressursside kontsentratsioonile pinnaühiku kohta, ning alahindasime mahutatud vahendite kasutamist. Nüüd olukord muutub. Täiesti selged seisukohad öeldi välja üleliidulisel agrotööstus- kompleksi probleeme käsitleval nõupidami- sel. «Tootmise rakendatud vahendite massi kasv loob üksnes potentsiaalse või- maluse intensiivsuse kõrgemaks tasemeks. Kuid selle võimaluse realiseerimiseks on vaja tingimata kasutada teaduse saavutusi ja eesrindlike kogemusi, progressiivset tehnoloogiat ning tootmisorganisatsiooni.»

Kiirem intensiivistamine nüüdistingi- mustes sõltub tegurite kompleksist, nende harmoonilise koostmõju õnnestumisest. Teiste sõnadega: intensiivistamine on teos- tatav vaid harukondadevahelisel alusel. Selle unustamine ja süsteemsuse rikkum- ine toovad negatiivseid tagajärgi. Nimelt sellel põhjusel on taimede ja loomade bioloogilise potentsiaali kasutamine sage- dasti osutunud nõrgaks. just ekstensiiv- suse ja mittekomplesksuse tõttu kasuta- takse meie selektsioonäride aretatud sor- tide potentsiaalid vaid kolmandik.

Teraviljamajanduse üleviimisel inten- siivsele tehnoloogiale tagatakse sortide potentsiaali palju täielikum kasutamine. Need, aga ka teised meetmed on arvesse võetud stabiilse ja intensiivse teravilja- majanduse mudelis, mis on välja töötatud VASHNIL-i teaduslikes uurimisasutustes. Selle evitamine XII viisaastakul võimal-

dab teraviljaprobleemi lahendada ja riiki täielikult oma viljaga varustada.

Ka loomakasvatuse ees on üleminek intensiivarengule. Toitlusprogrammi täit- mine on võimalik üksnes siis, kui looma- kasvatuse produktiivsus tunduvalt tõuseb. On vaja luua optimaalsed proportsioonid loomade hulga ja söödabaasi vahel, üht- lasi tõsta söötade kvaliteeti. Tasakaalus- tamata ratsioonide tõttu kasutatakse praegu loomade geneetilisest potentsiaalist vaid 60%. Sealjuures ulatub söötadega varustatus ainult 70%-ni. Valgudefitsiit loomakasvatases ulatub 10 milj. tonnini. VASHNIL-i poolt väljatöötatavas eri- programmis antakse valguprobleemile teaduslikult põhjendatud lahendused. Me teame, et ekstensiivsed faktorid on ammendatud, kuid söödabaasi ja loomade arvu vaheline disproportsioon säilib. Nähtavasti eelistavad paljud juhtivad töötajad administreerimist ning see faktor (loomade hulk) on administratiivsel teel kergemi- ni mõjutatav. Palju keerulisem on tagada loomakasvatustoodangu suurenemist, kui loomade hulk on stabiilne või väheneb. Selleks on vaja käiku lasta süvareservid, parandada karja struktuuri ja söötmist ning luua hea söödabaas. Seega majan- dusülesannete järsk komplitseerumine intensiivistamisel, majandushoobade välja- töötamise nõrkus, kaadri vähene valmis- olek järsuks murranguks majandamises ning psühholoogilised tegurid (harjumus töötada vana moodi) — kõik see avaldub loomakasvatuse produktiivsuse aeglases kasvus.

Nüüdisetapil on põllumajanduse ja kogu agrotööstuskompleksi efektiivsuse kasv saavutatav vaid intensiivistamise teel. Siin haakuvad intensiivsuse ja efektiivsuse mõisted. Üleminek intensiivarengule eel- dab toodanguühiku kohta tehtavate kogu- kulutuste säästu, kuid mitte ainult ja mitte niivõrd ühe ressursiliigi asendamist teisega (näiteks elavtöö asendamist asjasta- tud tööga). Kõige tihedamalt on inten- siivistamine seotud tootmise stabiilsusega. Vaid intensiivtegurite rakendamisel tasan- duvad looduslik-kliimaatiliste tingimuste kõikumised. Samaaegselt saavutatakse stabiilsus ja rütmilisus põllumajandusega seonduvates harukondades; see kajastub positiivselt ka lõpptulemustes.

Majandamismehhanism ja teaduslik-tehniline progress

Praegune agrotööstuskompleksi majan- damismehhanism peab saama arengu intensiivmeetodite eeliskasutamise mehha- nismiks uute töövõtete ja -meetodite, toot- mise optimaalse struktuuri ja paljudes teis- tes lõikudes. Kõike seda võib anda vaid teadus. Seepärast ongi intensiivistamine nüüdisajal materialiseerunud teadus.

Teaduslik-tehniline progress ei ole liht- salt uus, vaid nisugune uus, mis tagab tööviljakuse tõusu ja säästab aega. Vii- mane on praegu kõige tähtsam. Paljudes regioonides on tööjõuresursid saanud

üheks kõige limiteerivamaks põllumajan- duse arenguteguriks. Kuid üksnes töö- viljakuse kasvu püüdest on vähe, vaja on saavutada selle optimaalne suhe tööta- susega. Tervikuna on meie maa põllu- majanduses tööta- suse tõusnud kiiremini töö- viljakusest. Vastupidi on see ainult Leedu ja Eesti NSV-s. Erilise tähtsuse on praegu- seks omandanud teaduslik-tehniline prog- ress kütte-energiarekurside kasutamisel. Põllumajandustoodangu 1%-line kasv nõuab kütte-energeetiliste kulutuste 2,5%-list kasvu.

Praegusajal tehakse meil 1 ha künni- maal 13 tinghektari ulatuses tööd, inten- siivmajandites isegi kuni 50 tinghektarit. Tootmise kasvuga võib tööde maht kas- vada meie maal keskmisena 19...20 ting- hektarini, mis suurendab kütuse tarbimist tunduvalt. Me vajame tõhusat energia- poliitikat, sellele vastavaid seadmeid ja tehnoloogiat, majanduse optimaalset struktuuri, «bioloogilise maaviljeluse» alu- seid. Just seda kõike peab stimuleerima majandamismehhanism.

Teaduslik-tehnilisel progressil on suur osa ka põllumajandustoodangu kadude vähendamiseks. Kõneaineks on saanud säilitamis-, transpordi-, töötlemiskaod. Kuid suured on ka toodangu kaod viirus- haiguste tõttu. Selle läbi kaotame 25... ..30% kartulist, mõnedes majandites rohkemgi. Suured on puu- ja juurvilja kaod. Immunodiagnostika ja viirusvaba kartulikasvatuse meetodite juurutamine võimaldas näiteks mõnedes Eesti NSV ja Moskva oblasti majandites saada kartulit 400...500 ts/ha. VASHNIL-i pre- siidiumil käsitleti seda küsimust. Meil tuleb luua viirusvaba kartuli, puuvilja, viina- marja ja tsitruseliste kasvatamise süsteem. See pole lihtne. Vaja on nii ressursse, organisatsiooni, stimuleerimist kui ka ettevalmistatud kaadri. Majandamismeh- hanismil on selles suur osa.

Niisiis peab majandamismehhanism, tuginedes teaduslik-tehnilisele progressile ja majanduslikult põhjendatud otsustele taotlema kõrgeid lõpptulemusi ja järje- kindlat majandusarvestust. Tuleb ümber häälestada majandusjuhtide majanduslik mõtlemine, anda maksimaalselt vabad käed nende initsiatiivile, elustada pere- mehettunne. Ettevõtete juhtide mõtlemist mõjutavaks peamiseks objektiivseks tegu- riks saabki majandamismehhanism ise.

Agrotööstuskompleksi struktuur ja orientatsioon

Nüüdistingimustes on kõige tähtsam agrotööstuskompleksi struktuuri opti- meerimine ja harukondade vahetuse ekvi- valentsus, harukondlikust eraldatusest ülesaamine ning ATK tootmis-majandus- süsteemi kõigi lülide tõeline orientatsioon lõpptulemustele. NLKP Keskkomitee 1982. a. maipleenumi järel on investee- rimispoliitikat oluliselt korrigeeritud (ATK kõrgemate lülide tugevdamine ja küla sot-

Fotomälestus Üleliidulise V. I. Lenini nimelise Põllumajandusteaduste Akadeemia presidendi Aleksander Nikonovi (keskel) külaskäigust Eestisse, pildistatud koos Eesti NSV Olemnõukogu Presiidiumi esimehe Arnold Rüütli ja Eesti Loomakasvatuse Instituudi direktori Elmar Valdmanniga.

siaalse arengu kiirendamine). On loodud ja juba töötavad põllumajanduse ja teiste ATK harude uued juhtimisorganid. Kõige põhjalikumad muutused toimusid rajoonilülis. (Ligikaudu 5000 sovhoosi on antud rajooni põllumajanduse juhtimisorganite otsealluvusse). Likvideeriti suur hulk juhtimisorganeid, mis ei kannatanud välja ajaproovi. On nihkeid agrotööstuskompleksi terviklikule planeerimisele ülemineku suunas, kuid ametkondlik eraldatus elab edasi.

Tarbija prioriteet

Majandamismehhanism peab selle tagama laiemas tähenduses: üksikinimesest ja ettevõttest kuni tootmisharuni. Praegu sageli tarbija häält ei arvestata, dikteerib tootja. Majandamismehhanism peab aga olema orienteeritud tarbijale, defitsiidi kiireimale kõrvaldamisele. Millistele nõuetele peab majandamismehhanism vastama ja millistele alustele tuginema?

Eelkõige ajaproovi läbiteinud demokraatlikule tsentralismile. Ilmselt tuleb tugedada selle mõlemat alust. Mõistlik ja paindlik tsentralisatsioon võimaldab ressursse kontsentreerida, neid paindlikult juhtida ja tagada kontsentratsiooni efekti. Töökollektiivide laialdane initsiatiiv ja iseseisvus on dunaamilise arengu alus, ainult nii on võimalik arvesse võtta kohalike olusid, kiiresti reageerida muutuste-

le, sisendada inimestesse peremehetunnet. Ilma laialdase initsiatiivita, veendumuseta ei ole see võimalik.

Teine tähtis printsiip on majandamismehhanismi terviklikkus tema hierarhia kõigil tasanditel. Juhtimissüsteem peab hõlmama kõiki põhilisi ATK ametkondi, kõiki juhtimistasandeid. Esialgu aga on meil suhteliselt täisväärtselikud juhtimisorganid vaid rajoonis — rajooni agrotööstuskoondised. Nagu näitas VASHNIL-i poolt 1984. aastal läbiviidud 600 rajooni agrotööstuskoondise töö uurimine, ei ole ka siin paljud õiguslikku, majanduslikku ja organisatsioonilist laadi küsimused lahendatud. See alandab harukondadevahelise juhtimise tõhusust. Ilmselt peab kogu majandamismehhanism olema üles ehitatud ühtse printsiibi järgi alt üles. Loomulikult on igal juhtimistasandil oma iseärasused, mida tuleb arvesse võtta.

On vaja ühtseid juhtimismeetodeid (majandushoovad, õiguslikud aktid, organisatsioonilised vormid ja moraalsed ning psühholoogilised stiimulid). Siin oleme me sageli patustanud ja patustame just ühekülguses. Me kas kanname selle raskuskeskme üle organisatsioonilis-administratiivsesse sfääri, alandades teiste, eriti ökonoomiliste komponentide väärtust või hindame viimaseid üle. Ökonoomilised meetodid ja hoovad peavad toimima ühtsuses ja terviklikus seoses teiste juhtimismeetoditega. Juhtimismeetodeid ei tule vastandada, vaid ühendada.

Ökonoomiliste meetodite süsteemis on tähtis koht materiaalsel stimuleerimisel,

ergutamise kriteeriumitel. Põhikriteerium on olnud (ka majanduslikult põhjendamat) plaani täitmine, seejärel stimuleeriti tootmisharu juurdekasvu eest. Nähtavasti oleks õigem stimuleerida majandit olemasoleva ressursipotentsiaali kasutamise astme järgi. Sellise käsitlusviisi esitas omal ajal Leedu Põllumajanduse Ökonoomika Teadusliku Uurimise Instituut ja see osutus tagajärjekaks. Nüüd tuleks ressursipotentsiaali hindamise meetodika lõplikult välja töötada (sellega tegeleb hulk instituute) ja hakata seda kasutama.

Harukondlike sidemete süvendamise nüüdisetapil suureneb järsult majanduslepingute tähtsus. Neid on vaja aktiivsemalt kasutada planeerimispraktikas. Lepingute täitmist on vaja arvestada ka stimuleerimise süsteemis ja kehtestada sanktsioonid, milles täielikult arvestatakse kahjudega, mida ettevõtte kannatas.

Tähtis majandamismehhanismi täiustamise printsiip on teooria ja praktika ühtsus. Kogu maal, 154 oblastis, kraisis ja vabariigis on välja töötatud maaviiljelussüsteemid. On olemas ka põllumajandussüsteemid. Neis süsteemides on kasutatud rikkalikke kogemusi, teadusuuringuid, nende ettevalmistamises on osalenud üle 5000 teadlase ja spetsialisti. Kuid sageli tolmuvad need tööd riulil. Tootmise planeerimise ja juhtimise praktika läheb oma teed ega arvesta soovitud eesmärkidega. Tootmine areneb omaette, lahus teaduslikult põhjendatud soovitud eesmärkidest. Sellest eraldatusest tuleb üle saada. Seda ülesannet tuleb lahendada meie kaadri mõtlemise ümberkujundamise teel, vältida majanduse suvalist juhtimist ja minna üle teaduslikult põhjendatud ettepanekute täielikule kasutamisele.

Soovitude teaduslikku põhjendatust saab tõsta laialdase eksperimentaalse kontrollimisega. Sellest seisukohast on äärmiselt tähtsad Gruusias, Eestis, Leedus ja Lätis läbiviidavad eksperimendid. Nende olemus seisneb regionaalse ATK tervikliku süsteemi loomises. Gruusias ja Eestis on formeeritud uued juhtimisorganid, mis ühendavad nii põllumajanduse, maaparanduse- ja veemajandusametkondade ning «Põllumajandustehnika» funktsioonid. Laskumata Gruusia ja Eesti eksperimentide detailidesse, tuleb siiski öelda, et ATK harukondade täieliku integratsiooni ei ole jõutud ka regionaalselt. Hoolimata kompleksi organisatsioonilisest formeerimisest Gruusias ja Eestis võetakse planeerimisel ATK lõpp-produkti vähe arvesse. Vaja on täpselt jaotada liiduliste ja regionaalsete organite funktsioonid. Kõigi nende probleemide lahendamist tuleb kahtlemata ette näha järgmistes eksperimentides, kuid tervikuna kinnitavad eksperimendid juba praegu valitud tee õigsust. Sellel teel tuleb lahendada ja laiendada majandamismehhanismi täiustamise probleemide uurimist.

Lühendatult ajakirjast «Вестник Сельскохозяйственной Науки»
tõlkis Arvo Sirendi